

چکیده

نوشتار حاضر نگاهی اجمالی به شاخص‌ها و معیارهای نماز در سبک زندگی اسلامی است. مسأله اصلی این نوشتار پاسخگویی به این سؤال است که چرا اسلام نماز را به عنوان شاخص و معیار زندگی معرفی کرده است؟ از آنجا که عبودیت جوهره کار آدمی بوده و مظهر تام آن در نماز تجلی پیدا می‌کند. نگارنده با شناسایی شاخص‌ها، متذکر می‌شود، این عمل عبادی نیاز اصلی و فطری بشری در زندگی است؛ زیرا آدمی در زندگی مادی از یک طرف مصون از آفات و آسیب‌های موجود نیست؛ لذا نیازمند ابزاری برای مقابله و دفع آنهاست و از طرف دیگر در جهت رشد و تعالی وجود خویش محتاج آن است تا بدین وسیله هماهنگ و همسو با نظام آفرینش حرکت کند. در متون قرآنی و روایی نماز اولین و بهترین وسیله ای است که اسلام آن را با شاخص‌هایی از جمله: اصل و اساس دین، عمود دین، دژ الهی، رحمت الهی و میزان معرفی کرده است. با نگاه عمیق به شاخص‌های مذکور بهتر می‌توان به ضرورت، اهمیت و وجه ارتباط نماز با سایر اعمال آدمی پی برد. مجموعه پیش رو طبق محورهای ذکر شده تدوین و تنظیم گردیده و روش پژوهش به صورت توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و نرم‌افزاری مرکز تحقیقات نور جمع‌آوری شده است.

واژگان کلیدی: عبودیت، نماز، شاخص، افعال انسان، سبک زندگی.

مقدمه

انسان در این عالم بدنبال هدف و غایتی خلق شده است. در نظام توحیدی طبق آموزه‌های الهی، هدف زندگی انسان کسب فضائل، پاک بودن و دستیابی به کمال معنوی است. این هدف در سایه‌ی نحوه ارتباط و تعامل انسان با خودش، با خدایش و با مخلوقات معنا پیدا می‌کند. ایمان به خدا و عدم تبعیت از شیطان و وسوسه‌های آن، عبادت و اطاعت از فرامین الهی، عمل به تکلیف و وظایف شرعی (که تماماً موافق با عالم تکوین و طبیعت مبنی بر مصلحت و دوری از مفسده) می باشد. از جمله مواردی است که متن زندگی بشر را تشکیل می‌دهد. مولفه اراده و اختیار، اصلی‌ترین فاکتور انسان در دستیابی به موارد ذکر شده است. عبودیت پروردگار انتخابی آزاد و بدور از جبر است که بشر آن را برمی‌گزیند. در این حالت آدمی باید خود را به اطاعت از خدا و عدم سرپیچی از او ملزم کند. نماز اولین تجلی اطاعت و عبودیت حضرت حق است. برپاکنندگان آن کسانی هستند که به خدا و انبیاء و اوصیاء الهی و زندگی جاوید و روز جزا ایمان دارند. از آنجا که آدمی در زندگی مادی خود مصون از آفات و آسیب‌های پیرامون خود نیست؛ لذا همیشه بدنبال ابزاری برای مقابله و دفع مشکل می‌گردد. قرآن نماز را بهترین وسیله معرفی می‌کند که نه تنها در بُعد فردی، ولایت بر نفس و تسلط بر اندیشه‌های پراکنده و غیر توحیدی را سامان می‌دهد؛ بلکه در بُعد اجتماعی اصلاح و پاکسازی جامعه را تضمین می‌کند. نقش تربیتی نماز در سیر تعالی بشر، حقیقتی غیر قابل انکار است. با بررسی‌های صورت گرفته در موضوع نماز، نگارنده سعی کرده با رویکردی متفاوت ضمن شناسایی شاخص‌ها و معیارهای نماز در زندگی اسلامی پاسخی قانع کننده به این سوال داشته باشد «که چرا اسلام نماز را به عنوان شاخص معرفی کرده است؟» مجموعه حاضر با توجه به محدودیت زمانی نگارنده به مهمترین شاخص‌های منابع قرآنی و روایی به صورت اجمال پرداخته است. گرچه هر یک از شاخص‌های معرفی شده، شرح و تفصیلی را در نهان دارند که نیازمند پژوهشی دیگر است.

مفهوم‌شناسی

نماز یک عمل عبادی است که نه تنها در تمام ادیان الهی به عنوان مهمترین عبادت؛ بلکه در آخرین شریعت الهی «اسلام» شاخص و معیار سبک زندگی اسلامی معرفی شده است. مناسب است آشنایی اجمالی با بعضی مفاهیم بیان شود.

شاخص و معیار

شاخص به «نمودار، مأخذ و پایه»^۱ «بلند برآمده از هر چیز و مرتفع»^۲ «یقال شخص بصره فهو شاخص، اذا فتح عینیه و جعل لایعرف»^۳

معیار: «اندازه، پیمانه، وسیله‌ای که بدان چیز دیگر را بسنجند و برابر کنند؛ بنابراین ترازو و پیمانه معیار است؛ زیرا بوسیله آن اشیاء سنجیده و پیموده می‌شوند (اقرّب الموارد). «^۴ «اندازه، ترازوی زرسنج. در حدیث است: اللسان معیار: اطاعة الجهل و ارجحه العقل؛ بحار ۷۸ / ۴۵»^۵

نماز

این کلمه در قرآن با واژه «الصلاة»^۶ به کار رفته و نماز با تعبیری همچون: «دعا»^۷، «درو»^۸، «ذکر»^۹، «دین»^{۱۰}، «کنیسه‌ها»^{۱۱} نیز ذکر شده است.

-
- ۱- علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج ۸، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، ص ۱۲۳۱۱؛ حسینی دشتی، سید مصطفی، معارف و معاریف، ج ۳، چاپ اول، تهران، انتشارات، ص ۸۱۶.
 - ۲- علی اکبر دهخدا، همان کتاب، ج ۸، ص ۱۲۳۱۱.
 - ۳- سید مصطفی حسینی دشتی، همان کتاب، ج ۳، ص ۸۱۶.
 - ۴- علی اکبر دهخدا، همان کتاب، ج ۱۳، ص ۱۸۷۱۷.
 - ۵- سید مصطفی حسینی دشتی، همان کتاب، ج ۵، ص ۴۵۸.
 - ۶- واژه صلاه آیات بسیاری را به خود اختصاص داده از جمله: «أَقِمِ الصَّلَاةَ...» سوره هود (۱۱)، آیه ۱۱۴، «أَقِمِ الصَّلَاةَ...» سوره الإسراء (۱۷)، آیه ۷۸؛ «... وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي...» سوره طه (۲۰)، آیه ۱۴؛ «يَا بَنِيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ...» سوره لقمان (۳۰)، آیه ۱۷.
 - ۷- «... وَ صَلَّ عَلَیْهِمْ إِنْ صَلَّوْكَ سَكَنَ لَهُمْ...»؛ و بر ایشان دعا کن زیرا دعای تو بر ایشان آرامشی است» سوره توبه (۹)، آیه ۱۰۳.
 - ۸- «... إِنْ أَلَّهَ وَ مَلَكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ...» خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می‌فرستند» سوره احزاب (۳۳)، آیه ۵۶.
 - ۹- «... وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي؛ و به یاد من نماز بر پا دار» سوره طه (۲۰)، آیه ۱۴.
 - ۱۰- «قَالُوا يَشْعَبُ أَ صَلَّوْكَ تَأْمُرُكَ...» ای شعیب آیا دینت تو را وامی‌دارد. «سوره هود (۱۱)، آیه ۸۷.
 - ۱۱- «... لَهْدُمُ صَوَامِعَ وَ بَيْعَ وَ صَلَوَاتٍ وَ مَسَاجِدُ؛ صومعه‌ها و کلیساها و کنیسه‌ها.» سوره حج (۲۲)، آیه ۴۰.

لغویون آن را به معنای «دعا، استغفار، تعظیم، تبریک و تمجید»^۱ بیان کرده‌اند.

راغب اصفهانی با اشاره به همین مضمون آورده «نماز عبادت مخصوصی است که وجه نامگذاری آن به جهت محتوای آن است. این عمل عبادی که شریعت از آن تفکیک‌ناپذیر است، به حسب ظاهر در شرایع آسمانی متفاوت است. معنای «دور کردن» و «مکان عبادت»^۲ هم برای آن ذکر شده است.

اهل الله گویند: «نماز آلت حضور است و گروهی آلت غیب و بعضی گویند صلاه مشتق از «صلی» است و صلی در آتش فرو رفتن است. وجود مصلی در صلاه به قبول انوار تجلی صفات، از غایت خضوع، خشوع، حرقت و ذوبان گوئیا در عین آتش است.»^۳

سبک زندگی

هر انسانی مبتنی بر اعتقادات و بینش خود سبک و شیوه‌ای را برای زندگی خود اتخاذ می‌کند. اگر به شیوه زرتشتی، یهودی و مسیحی دقت شود، آداب و رسومی را می‌توان یافت که ریشه در مبانی اعتقادی دارد. گرچه آیین آنها خالی از تحریف نیست؛ اما با تمام تغییر و تفسیر به رأی‌های حاکم بر آموزه‌های دینی، حاله‌ای از این آموزه در متن زندگی مؤمنان آنها مشاهده شده است. در خصوص معنای سبک زندگی آمده: «آن چیزهایی که متن زندگی ما را تشکیل می‌دهد، همان سبک زندگی است.»^۴

از آنجا که سبک زندگی انسان تابع مکتب و ایدئولوژی اوست؛ لذا باید دید هر قوم و ملتی پیرو چه مکتب و آئینی است و چه تصویری را برای زندگی پیروان خود ترسیم کرده است. مکتب اسلام و قرآن، سیر تعالی و کمال انسان را در رعایت سه اصل بیان کرده است: ۱- شناخت و ایمان به خدا که به رابطه با خدا اشاره دارد. «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ»^۵

۱- ابن منظور محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴، چاپ سوم، بیروت، دار الصار، ۱۴۱۴، ص ۴۶۵ و ۴۶۴؛ فیومی احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب اشرح الکبیر للرافعی، چاپ دوم، قم، دار الهجرة، ۱۴۱۴، ص ۳۴۶؛ ابن اثیر مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، ج ۳، چاپ چهارم، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۶۷، ص ۴۵۰؛ مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس، ج ۱۹، چاپ اول، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴، ص ۴۰۸.

۲- حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، دمشق - بیروت، دار العلم، دار الشام، ۱۴۱۲، صص ۴۹۰ - ۴۹۱.

۳- سید جعفر سجادی، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۲، چاپ اول، قم، مؤمنین، ۱۳۸۰، ص ۱۱۱۴.

۴- بیانات مقام معظم رهبری، دیدار با جوانان استان خراسان شمالی در مصلی امام خمینی، بجنورد، ۲۳ / ۷ / ۹۱.

۵- سوره بقره (۲)، آیه ۲.

نتیجه

حرکت در مسیر عبودیت حضرت حق، غایت خلقت انسان دانسته شده است و از آنجایی که بنابر این آدمی فطرتاً موجودی کمال طلب خلق شده و بدنبال رشد و ترقی است، خواهان این غایت خلقت می باشد. در واقع سبک و شیوه زندگی افراد براساس اعتقاد فکری و عملی به همین مسأله باید شکل بگیرد تا با فطرتش سازگار باشد. آگاهی از ابزارهایی که آدمی را در این مسیر قرار می دهند، ضرورتی انکارناپذیر است. نماز اولین و بهترین ابزار عملی در این راستا می باشد که اصل و اساس دین بعد از ایمان به خدا، عمود و ستون دین نسبت به سایر اعمال، رحمت الهی برای بهره گیری بهتر از زندگی، دژ الهی برای حفظ و بازدارندگی از معاصی و میزان الهی در سرای حیات آخرت برای سنجش اعمال افراد است که در زندگی دنیوی از او سرزده. اینگونه نماز به عنوان اولین رفتار عملی، شاخص و معیار زندگی انسان شمرده شده است.

فهرست منابع

فارسی

- ۱- امین اصفهانی، سیده نصرت، مخزن العرفان در تفسیر القرآن، تهران، نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۱.
- ۲- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، چاپ چهارم، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲.
- ۳- حکیمی اخوان، المیاه، ترجمه احمد آرام، چاپ مکرر، تهران، فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰.
- ۴- خویدکی، شریف الدین، ترجمه جامع الاخبار، تهران، نهضت زنان مسلمان، ۱۳۸۸.
- ۵- داماد، میر محمدباقر، مصنفات میرداماد، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۵ - ۱۳۸۱.
- ۶- داورپناه، ابوالفضل، انوار العرفان فی تفسیر القرآن، چاپ اول، تهران، صدر، ۱۳۷۵.
- ۷- دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، چاپ دوم، قم، منشور وحی، ۱۳۸۷.
- ۸- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ۹- سجادی، سید جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، چاپ اول، قم، مؤمنین، ۱۳۸۰.
- ۱۰- سید مصطلق، حسینی دشتی، معارف و معاریف، چاپ اول، تهران، آرایه، ۱۳۸۵.
- ۱۱- عارف، محمدصادق، ترجمه محجه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، چاپ اول، مشهد، آستان قدس رضوی، بی تا.
- ۱۲- قرائتی، محسن، تفسیر نور، چاپ یازدهم، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳.
- ۱۳- قریشی، سید علی اکبر، تفسیر احسن الحدیث، چاپ سوم، تهران، بنیاد بعثت، ۱۳۷۷.
- ۱۴- _____، _____، قاموس قرآن، چاپ ششم، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
- ۱۵- گنابادی، سلطان محمد، بیان السعادت مقامات العباد، ترجمه رضاخانی و حشمت الله ریاضی، چاپ اول، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۲.
- ۱۶- گیلانی، عبدالرزاق، ترجمه مصباح الشریعه، چاپ اول، تهران، پیام حق، ۱۳۷۲.

- ۱۷- محقق سبزواری، محمدباقر بن محمد مؤمن، اسرار الحكم، چاپ اول، قم، مطبوعات دینی، ۱۳۸۳.
- ۱۸- مترجمان، ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ اول، تهران، فراهانی، ۱۳۶۰.
- ۱۹- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چاپ یازدهم، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.
- ۲۰- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران، صدرا، ۱۳۷۸.
- ۲۱- موسوی همدانی، محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان، چاپ پنجم، قم، جامعه مدرسین حوزه- های علمیه، ۱۳۷۴.

عربی

- ۱- ابن اثیر، مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، چاپ چهارم، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۶۷.
- ۲- ابن منظور محمد بن مکرم، لسان العرب، چاپ سوم، بیروت، دار الصار، ۱۳۱۴.
- ۳- ابی الحدید معتزلی، محمد، شرح نهج البلاغه، قم، آیت الله مرعشی، ۱۴۰۴.
- ۴- احسائی، ابن ابی جمهور، عوالی اللآلی، قم، سید الشهدا، ۱۴۰۵.
- ۵- امام رضا علیه السلام، صحیفه الرضا، چاپ اول، مشهد، کنگره امام رضا، ۱۴۰۶.
- ۶- برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن، قم، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
- ۷- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحكم و درر الکلم، چاپ اول، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.
- ۸- تمیمی مغربی، نعمان بن محمد، دعائم السلام، مصر، دار المعارف، ۱۳۸۵.
- ۹- حر عاملی، محمد بن حسین، وسائل الشیعه، قم، آل البيت، ۱۴۰۹.
- ۱۰- حرانی، حسن بن شعبه، تحف العقول عن آل رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم، چاپ دوم، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴.

- ۱۱- دیلمی، حسن بن ابی الحسن، اعلام الدین، قم، آل البيت.
- ۱۲- دیلمی، شیخ حسن، ارشاد القلوب الی الصواب، چاپ اول، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲.
- ۱۳- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، دمشق - بیروت، دار العلم دار الشام، ۱۴۱۲.
- ۱۴- زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس، چاپ اول، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴.
- ۱۵- شعیری، تاج الدین، جامع الاخبار، چاپ اول، قم، رضی، ۱۳۶۳.
- ۱۶- طوسی، محمد بن حسن، التهذیب الاحکام، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵.
- ۱۷- _____، اُمالی، قم، دار الثقافه، ۱۴۱۴.
- ۱۸- فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی، چاپ دوم، قم، دار الهجره، ۱۴۱۴.
- ۱۹- قمی، علی بن هاشم، تفسیر قمی، قم، دار الکتاب، ۱۴۰۴.
- ۲۰- قمی، محمد بن بابویه (شیخ صدوق)، التوحید، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۹۸.
- ۲۱- _____، الخصال، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۳.
- ۲۲- _____، علل الشرایع، چاپ اول، قم، مکتبه الداوری، بی تا.
- ۲۳- _____، عیون اخبار الرضا، چاپ اول، تهران، جهان، ۱۳۷۸.
- ۲۴- _____، معانی الاخبار، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۱.
- ۲۵- _____، من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۳.
- ۲۶- _____، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، چاپ اول، قم، دار الرضی، ۱۴۰۶.
- ۲۷- کراجی، ابوالفتح، معدن الجواهر، تهران، کتابخانه مرتضوی، ۱۳۹۴.
- ۲۸- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵.
- ۲۹- کوفی، محمد بن اشعث، الجعفریات، تهران، مکتبه النینوای الحدیثه، بی تا.
- ۳۰- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت - لبنان، الوفاء، ۱۴۰۴.

۳۱- نوری محدث، مستدرک الوسائل، قم، آل البيت، ۱۴۰۸.

منابع نرم افزاری

- ۱- جامع الاحادیث.
- ۲- جامع التفاسیر.
- ۳- کتابخانه حکمت اسلامی.
- ۴- دانشنامه علوی.
- ۵- عرفان ۲.
- ۶- قاموس قرآن.
- ۷- گنجینه روایات.
- ۸- مجموعه آثار شهید مرتضی مطهری.
- ۹- یاداشتهای شهید مرتضی مطهری.